

Københavns kirkegårdsvejlederfunktion - opgaver, udfordringer og erfaringer

Af Stine Helweg

Kirkegårdsvejleder ved Center for Kirkegårde,
Teknik- og Miljøforvaltningen i Københavns Kommune.

*Artiklen er en fordansket udgave af et indlæg holdt på konferencen
"The Cemetery in Society" i Stavanger september 2007 – i regi af
ASCE (Association of Significant Cemeteries in Europe).*

Siden 1996, hvor København var europæisk kulturby, har kommunens kirkegårde haft en fuldtidsansat kirkegårdsvejleder tilknyttet med ansvar for først og fremmest de etiske og kulturformidlingsmæssige aspekter af kirkegårdenes borgerrettede informationsarbejde. Det er for tiden undertegnede, der bestrider stillingen, og jeg vil i dette indlæg fortælle om de opgaver, udfordringer og erfaringer, som jobbet involverer.

Baggrunden for oprettelsen af en kirkegårdsvejlederfunktion

Hvorfor betragter Københavns Kommune det som en offentlig opgave at lave kulturformidling på kirkegårdene? Vi ser trods alt en vis grad af privat initiativ på vores kirkegårde - i form af enten interesserede enkeltpersoner eller kulturelle organisationer, der tilbyder bl.a. rundvisninger og for sidstnævntes vedkommende også varetager undervisningsrelaterede, pædagogiske opgaver.

Stillingen som kirkegårdsvejleder blev skabt af en række forskellige årsager. For det første fordi der er stor efterspørgsel på information og viden om de kulturelle og historiske værdier, som vores fem kirkegårde rummer. Det er mange, mange tusinde mennesker, der hvert år går gennem de københavnske kirkegårdes porte for få noget at vide om mennesker og monumenter, symboler og skikke, kunst- og byhistorie eller andre kulturelle og etiske aspekter af livet på kirkegårdene. Så - der er nok at gøre for alle parter, både i privat og

offentligt regi. Og for den organisation, jeg repræsenterer, er det - i det lys - en fordel at kanalisere denne store efterspørgsel ét sted hen. Før kirkegårdsvejlederfunktionen blev etableret, måtte andet personale - gartnere, betjente, kontorfolk - lægge deres primære opgaver til side for at imødekomme interessen for rundvisninger, information, undervisningsmateriale etc. I dag kan alt dette overlades til kirkegårdsvejlederen, hvorved man også sikrer, at den viden, som findes i vores organisation, løbende akkumuleres og ikke mindst vedligeholdes.

For det andet, men ikke mindre vigtigt, så har Center for Kirkegårde en interesse i at forsøge at udnytte den offentlige bevilgning, hvad angår kirkegårdens kulturværdier til at øge bevidstheden om kirkegårdens rolle i og tilbud til samfundet. En interesse, der delvist er betinget af, at vores muligheder for at beskytte og bevare kirkegårdens værdier naturligvis er betinget af, at vi har offentligheden som medspillere. Hvis ikke borgerne har forståelse for kirkegårdens betydning og rolle, vanskeliggøres mange aspekter af vores arbejde - lige fra hærværksforebyggelse til monumentrestaurering.

Men dét at skabe større forståelse for kirkegårdens betydning og mange funktioner er også et driftsmæssigt anliggende for os. Vi mener, at jo større viden folk har om det brede spektrum af gravstedsformer, vi kan tilbyde, og jo flere tanker de har gjort sig om deres egne præferencer, jo større er

Stine Helweg fortæller på kirkegården.
Foto: Center for Kirkegårde.

sandsynligheden for, at deres familie og slægtninge vil træffe det for dem rigtige valg af gravsted, når den tid kommer. For en organisation, hvis hovedformål er at skabe de bedst mulige betingelser for dét at tage afsked med og mindes de døde, er dette naturligvis en vigtig ting at opnå. Men vi håber også, at vi - ved at bestrebe os på at sikre, at borgerne kan foretage deres valg af gravstedsform på et oplyst grundlag - også kan tilvejebringe et grundlag for, at borgerne i et større omfang, end vi er vant til, kan agere medspillere for kirkegårdsforvaltningen også på det visionære plan - altså i spørgsmålet om, hvad kirkegårdene skal kunne tilbyde og rumme for at tilgodese ikke bare nutidens, men også kommende generationers behov.

Et fokus på kirkegårdenes kerneydelser

For di døden er et af de få tilbageværende tabuer - måske endda det eneste - i moderne, vestlige samfund, så *er* det en vanskelig opgave at få offentligheden til at formulere ønsker og krav til fremtidens kirkegårdsanlæg. Man kan mene meget om et af denne konferences deltemaer - "The Cemetery as a Community and Social Resource" - men jeg er nødt til at sige, at mit job delvist er betinget af en *mangel* på engagement fra det omgivende samfund i kirkegårdenes væsentligste opgave - etableringen og vedligeholdelsen af gravsteder.

De københavnske kirkegårde har for eksempel i årevis forsøgt at få stablet et samarbejde på benene med Ældresagen. Men desværre med begrænset succes. Når man betænker, at ældre mennesker i langt større omfang end andre konfronteres med døden - i familien, og blandt slægtninge og venner - ja så skulle man tro, at en kirkegårdsforvaltning ville være en relevant partner for sådan en organisation. Men også dér synes dødens tabu at regere.

Så - på mange måder er vi på kirkegårdene overladt til os selv i forsøget på at involvere samfundet omkring os, og det er utvivlsomt en vanskelig opgave. Men det er dog givet, at kendskab til de eksisterende forhold er en betingelse for, at publikum er i stand til, og kan nære et ønske om, at bidrage med synspunkter, ideer og krav. Og derfor er dét at oplyse offentligheden om de rammer, kirkegårdene kan tilbyde, også en del af kirkegårdsvejlederens jobspecifikation - i det fromme håb, at vi dermed kan sikre et vist mål af engagement i spørgsmål, som uanset hvad vil øve indflydelse på folks liv og død.

Kulturformidling som trækplaster

Og det er formentlig i denne henseende, at mit arbejde afviger mest fra private aktørers virke. Jeg forsømmer så godt som aldrig muligheden for på mine guidede ture at fortælle om kremationsprocedurer, om udbuddet af gravstedsformer eller om planer for kirkegårdens anlæg, og dét selvom deannoncerede temaer for turene - "Døde digtere og kirkegårds-poesi" eller "Gravmæler og social identitet" eller "København - fra fæstningsby til moderne storby" - ikke lægger op til sådanne digressioner. Foruden naturværdierne, så er kultur, by- og personalhistorie de store trækplastre på vores kirkegårde - dét, der får i hvert fald de levende ind gennem porten - og det er fint, at det forholder sig sådan. Men som sagt har vi som begravelsesmyndighed også andre målsætninger, og det ville være skødesløst at negligere de muligheder for at forfølge dem, som rundvisninger på kirkegården involverer.

Dét forhold, at vi har en interesse i at informere publikum om vores kerneydelse - at begrave og brænde afdøde personer - har også indflydelse på vores kulturelle aktiviteter. De er nødt til at være holdt i en sober tone. Der skal være en etisk linje i det, vi laver, for i modsætning til de private aktører, ja så repræsenterer jeg den instans, der helt konkret graver hullerne. Og eftersom vi ikke fortæller dårlige vittigheder om dét aspekt af vores arbejde, ja så kan jeg heller ikke tillade mig at lade tvivlsomme morsomheder indgå i den del af vores virksomhed, der handler om kulturformidling. Det ville jeg nu også nødt, men - det er under alle omstændigheder nødvendigt at holde sig for øje. Ja, kultur, by- og personalhistorie udgør de store trækplastre på vores kirkegårde, og chancerne for, at publikum har lyst til at komme igen, er naturligvis væsentlig bedre, hvis de oplever, at dét vi har at tilbyde er interessant, overraskende og også gerne fornøjeligt. Men vi er ikke en del af underholdningsbranchen. Vi kan sagtens afholde koncerter i vores kapeller og lade musik komponeret af nogle af kirkegårdens komponister opføre dér - og det gør vi også. Vi kan også godt fortælle drabelige historier om de gravrøvere og andet godtfolk, der har huseret på kirkegårdene gennem tiderne. Og vi kan også godt fortælle publikum om, hvad der rent faktisk sker med den døde krop, når den placeres i en kiste og begravnes i jorden. Men vi er nødt til at berette om disse ting på en nøgtern måde; kvikke bemærkninger er ikke gangbar mønt i denne sammenhæng. Og dette siger jeg ikke for at antyde, at dét så er den 'valuta', som private aktører betjener sig af. Men de kan tillade sig mere i den henseende end jeg kan - fordi det simpelt-

hen ikke kan lade sig gøre at indflette troværdig information om gravstedstyper, eller kremering, eller begravelsesprocedurer i en rundvisning centreret om kultur og historie, hvis ikke også sidstnævnte emner præsenteres på en pålidelig måde.

Undervisningsrelaterede rundvisninger

Angående dette at *indflette* information, så er det nu ikke altid, at jeg er nødt til at bruge rundvisninger i kulturens og historiens tegn som afsæt for dét at give information om vores kerneydelser. Der findes grupper, som opsøger os med et ønske om at få noget at vide om lige præcis disse aspekter af kirkegårdsdriften. Jeg afholder således hvert år rundvisninger af mere undervisningspræget karakter for studerende ved social- og sundhedsuddannelserne - mennesker, der for en stor dels vedkommende vil have plejehjem som rammen om deres arbejdsliv, og som derfor vil få mulighed for at tale med mange ældre mennesker, og måske, bl.a., om døden. Ved at fortælle de studerende om for eksempel gældende lovgivning for begravelser og kremering, og ved at vise dem det brede udbud af gravstedsformer, vi kan tilbyde, ja så håber vi, at de kan komme til at fungere som en slags ambassadører for os - at de kan hjælpe os med at sikre, at de mennesker, de skal tage hånd om, kan forholde sig til deres egne ønsker og foretage deres valg på et ordentligt, informeret grundlag.

Center for Kirkegårde driver også to krematorier, og en stor del af mine rundvisninger finder sted dér. Den overvejende del af mit publikum består i den sammenhæng af konfirmander, som besøger os som led i en diskussion med deres præst af forhold omkring livets afslutning. På krematoriet får de hele processen omkring kremering at se, og de har ofte ganske prægnante holdninger til dét, de møder. Nogle synes, det er en frastødende oplevelse, og det hænder også, at der kommer nogle stærke, følelsesmæssige reaktioner - typisk, hvis en af konfirmanderne for nyligt selv har mistet en nærtstående. I disse tilfælde er det godt at have præsten ved hånden - hun eller han må så selvfølgelig forlade krematoriet med det unge menneske, mens jeg færdiggør rundvisningen for de resterende. Men et sådant forløb er en undtagelse. De fleste af de unge forholder sig forholdsvist nøgternt til dét, de ser, og danner sig også deres egne holdninger til det. Disse holdninger kan naturligvis meget vel forandre sig i løbet af deres levetid. Men for os er det afgørende imidlertid ikke, *hvad* de

måtte mene om kremering vs. kistebegravelse, men at vi har sikret os, at de faktisk har et ret præcist billede af, hvad de forskellige valg implicerer.

Forskellige aldersklasser kræver forskellige indfaldsvinkler

Jeg laver også rundvisninger for folkeskoleelever i de små klasser - men ikke i krematorierne, dog. Jeg vil ikke anbefale, at børn under konfirmationsalderen besøger et krematorium. Det er muligvis beklageligt, at fortrolighed med døden ikke længere er en selvfølge i vores kulturkreds, men det er ikke desto mindre en kendsgerning, og jeg mener ikke, at den rette måde at påbegynde en ændring af dét forhold er at guide små børn gennem krematorier. Man kan naturligvis tale med små børn om næsten hvad som helst, og i hvert fald om døden, på en måde, som giver mening for dem. Men at besøge et krematorium *er* et meget intenst møde med døden, og efter min mening for intenst til at mindre børn skal udsættes for det.

Men vi byder naturligvis elever i de små klasser velkomne på

Udsnit af Niels Bohrs monument, Assistens Kirkegård.
Foto: Center for Kirkegårde.

vores kirkegårde. Typisk besøger de os som led i en undervisning centreret om død og begravelsesskikke, og ofte er det ture med fokus på gravstenenes symbolik, som efterspørges af deres lærere. - Et tema, som fungerer meget fint i forhold til denne aldersgruppe.

Byens kirkegårde er også gode rammer for en præsentation og diskussion af forhold relateret til de forskellige religiøse og etniske mindretal i vores samfund - fordi store dele af vores kirkegårde er reserveret til særlige grupper. På de københavnske kirkegårde er der særlige afdelinger eller faciliteter for grønlandere, færinger, svenskere, lettere og russere samt for katolikker, buddhister, for Frelsens Hær og for muslimer. Og jeg mener faktisk, at kirkegårde, hvor mindretal er repræsenteret i separate afsnit, fungerer som et særligt godt udgangspunkt for at fremme forståelse og respekt mellem forskellige kulturer og religioner - fordi ingen ekskluderes, og fordi alle kan forholde sig til død og tab. På trods af forskelle i praksis, så er håndteringen af og omsorgen for de døde fællesmenneskelige erfaringer, der afstedkommer identifikation snarere end modvilje.

Endelig er kirkegårdene jo også fremragende afsæt for historieundervisning. Krige, immigration, industrialisering, politiske reformer, epidemier - der er ikke mange større begivenheder i de epoker, som de store bykirkegårde omspænder, som ikke på én eller anden måde afspejles i dem - hvad enten det er i kraft af selve anlægget og monumenterne, eller i kraft af de døde. Hvilke historier der skal fortælles, og hvordan de skal fortælles, afhænger naturligvis meget af børnenes alderstrin. Og det betyder selvfølgelig også, at man er nødt til at bruge tid på at gennemgå sit materiale igen, hver gang børn på et nyt alderstrin melder deres ankomst på kirkegårdene. Men uanset alder, og uanset dét emne de studerer, så er der praktisk taget altid basis for at lade et besøg på en af de store bykirkegårde indgå i undervisningen.

Tiltag i forhold til hærværk

De fleste af de rundvisninger, jeg laver for skoleelever, bliver til på initiativ af elevernes lærere. Men jeg inviterer også selv. Hvis jeg producerer en rundvisning, som det vil være relevant for gymnasieelever at deltage i, ja så inviterer jeg lokalområdets gymnasier. Men også mere triste begivenheder kan udløse invitationer. Vi havde for nogle år siden et meget

alvorligt tilfælde af hærværk på Bispebjerg Kirkegård, hvor mere end 140 gravsten blev væltet eller smadret. Politiet fandt ud af, at hærværket var blevet begået af unge drenge, alle under den kriminelle lavalder. Nu er kombinationen af unge mennesker og vandalisme jo ikke ny, og med mindre vi vil indrette vores kirkegårde, så de ligner fæstninger, hvilket vi ikke ønsker (og i øvrigt heller ikke ville have råd til, hvis vi ønskede det), så er hærværkstilfælde svære at undgå. Men vi føler naturligvis en forpligtelse til at forsøge. Så - ud over, at vi besluttede at lukke kirkegården også for gående om natten, så besluttede vi at invitere alle skoler i området til et besøg på kirkegården, eller alternativt: at få mig ud til dem og fortælle dem lidt om, hvorfor det er vigtigt at beskytte vores kirkegårde. Adskillige skoler responderede, og bl.a. hørte vi fra inspektøren på den skole, som de unge hærværksmænd gik på. Han inviterede mig til at komme og holde et foredrag for skolens ældre elever - 6. til 10. klasse. De øvrige skoler kom på besøg hos os og fik en mere traditionel rundvisning på kirkegården. Og hjalp det så? Ja, det ved vi jo egentlig ikke så meget om, og jeg er ikke så kæk, at jeg forestiller mig, at det alene skyldes denne indsats, at vi ikke

Tyske soldater- og flygtningegrave. Vestre Kirkegård.
Foto: Center for Kirkegårde.

siden har haft hærværk på Bispebjerg Kirkegård. Men - mange bække små... Og jeg har siden gjort det til en af mine rutiner hvert år ved skolestart at invitere skolerne i lokalområdet og på den måde forsøge at holde 'kanalen' til de unge mennesker åben. Indtil videre har disse invitationer altid genereret besøg.

Politiske dimensioner

Sådanne invitationer afspejler naturligvis også, at Center for Kirkegårde arbejder inden for rammerne af et politisk system. Og fordi det er vigtigt for vælgerne, så er det selvfølgelig også vigtigt for vores politikere at kunne demonstrere, at noget bliver gjort i forhold til f.eks. hærværk på kirkegårdene. For det meste er kirkegårdsforvaltning jo ikke et særlig politiseret område, men det hænder dog, at der er begivenheder, som tiltrækker opmærksomhed til vores arbejde. Hærværk er ét eksempel, rekreativ brug af vores kirkegårde er et andet. Fra tid til anden er der borgere, der beklager sig over de rekreative aktiviteter, som finder sted på ikke mindst Assistens Kirkegård, der jo er placeret som et stort, grønt område midt på det tætbefolkede Nørrebro. Her kommer folk ikke kun for at begrave deres døde og passe gravsteder. Her spiser man også sin frokost, læser til eksamen, lufter hund, løber eller cykler en tur eller får sig en øl i solen med vennerne. Alt sammen aktiviteter, som vi fra kirkegårdens side accepterer - også fordi vi mener, at der på den måde etableres en følelse af ejerskab for kirkegården i de folk, der bruger den på denne måde. Noget tilsvarende ligger bag vores beslutning om at åbne kirkegårdens porte en time tidligere om morgenen, for at børn i området kan cykle til skole ad vores sikre alléer frem for ad den stærkt trafikerede Nørrebrogade. Eller når vi - i hærværksfri perioder - holder vores kirkegårde åbne for gående 24 timer i døgnet, så kirkegårdene bliver en integreret del af det byrum, folk færdes i. Vi mener, at vi har gavn af det ejerskab, sådanne tiltag indgyder i folk, fordi det medfører et engagement i vores arbejde med at beskytte kirkegårdens værdier. Så - så længe at de ikke-begravelsesrelaterede aktiviteter foregår med respekt for kirkegårdens egentlige funktion, og det gør de i det store og hele, så er vi positivt indstillet over for dem. Og der er generelt politisk opbakning til måden, vi forvalter denne problemstilling på. Men det er klart, at vi her har at gøre med et område, hvor vi er nødt til at være særligt lydhøre - fordi det er ét af de få aspekter af vores virke, som gøres til genstand for politisk diskussion.

Det forhold, at Center for Kirkegårde er en offentlig, politisk ledet organisation, kommer også på andre måder til udtryk i mit arbejde som kirkegårdsvejleder. Når vores borgmester går i brechen for byens cyklister, ja så er det da en god idé at inkorporere cykelrundvisninger i turkalenderen. Vi er naturligvis også nødt til at have tilgængelighed for øje - vore rundvisninger skal være et tilbud til alle borgere, også borgere i kørestol. Tilsvarende er vi nødt til at tage højde for, at ikke alle borgere i Københavns Kommune er gode til dansk. Adskillige sprog er således repræsenteret på kirkegårdenes skiltning - foruden dansk også engelsk, tyrkisk og arabisk. Og når den forvaltning, vi er en del af, sætter et særligt initiativ i gang i forhold til oplysning og involvering af borgere med anden etnisk baggrund, ja så er der også et stykke arbejde at udføre for kirkegårdsvejlederen. Og et vanskeligt arbejde, når man tager i betragtning hvor svært det kan være at involvere borgere, selv når der ikke er sproglige eller andre barrierer at overkomme. Men gennem henvendelser til kulturorganisationer, nationale foreninger etc. må vi forsøge at få etableret kontakten og invitere til besøg på kirkegårdene, hvor vi - om nødvendigt med assistance fra en tolk - kan fortælle om dét, vi har at tilbyde, både hvad angår vores kerneydelser og rekreativt/kulturelt. På den måde kan vi forhåbentlig få noget feedback og nogle bud på, hvordan vi kan gøre tingene endnu bedre. I den forbindelse er det naturligvis en meget stor fordel, at vi på vores kirkegårde faktisk har en bred vifte af afdelinger reserveret særlige nationale og religiøse mindretal.

De københavnske kirkegårde bidrager også til byens bestræbelser på at markedsføre sig selv i forhold til kultur, historisk identitet og turisme. Det foregår på den meget basale måde, at vi producerer en del af vores informationsmateriale på fremmedsprog som japansk, kinesisk og selvfølgelig engelsk. Man siger jo, der er to grunde til, at folk uden tilknytning til Danmark lærer sig dansk - og de er tilfældigvis begge begravet på Assistens Kirkegård i København. Både H.C. Andersen og Søren Kierkegaard tiltrækker mange besøgende, og selvom mange af disse mennesker givet har et forhold til de to skribenter i forvejen, så er det dog de færreste, der i den grad er dedikeret til deres forfatterskaber, at de har lært sig selv dansk. Så derfor er brochurer på fremmedsprog selvfølgelig nødvendige. Rundvisninger på engelsk er også en del af dét, vi gerne vil tilbyde turister i København.

Fremtidige opgaver

Og hvad med fremtiden? Ja, vi vil naturligvis fortsætte med de nuværende aktiviteter, som vi betragter som fortløbende opgaver - en del af dét at drive kirkegård. Men vi har også nogle nye tiltag på tapetet. Inden for et par år vil vi publicere en registrant over bevaringsværdige monumenter på Assistens Kirkegård. En sådan findes allerede for Københavns Kommunes anden store kulturkirkegård, Vestre Kirkegård. Registranten for sidstnævnte er på over 600 sider, og Assistens' registrant får et tilsvarende omfang. Udgivelsen vil rumme beskrivelser og fotografier af monumenterne samt en topografisk artikel og udvalgte biografier, og vi håber, at den som sådan vil appellere til et bredt publikum.

Vi planlægger også at producere audio-gåture på vores store kirkegårde. Sådanne projekter kan udmøntes på mange forskellige måder, f.eks. ved at lade folk downloade en rundvisning lagret på mp3-format fra vores hjemmeside - samt et kort over kirkegården, hvor de gravsteder, der indgår i rundvisningen, er markeret. På den måde kan folk komme på kirkegårdsvandring i eget tempo - og på et hvilket som helst tidspunkt. Traditionelt er der ikke overvægt af unge mennesker blandt publikum til kirkegårdsvandring, men måske den fleksibilitet, som de nye medier tilbyder, kan gøre det lettere at få budskabet ud også til folk under 35.

Endelig planlægger vi at opsætte standere med touch screens på vores kirkegårde, hvor folk i første omgang kan indtaste et navn eller et gravstedsnummer og ad den vej finde frem til et specifikt gravsteds placering. Men på længere sigt vil det være oplagt også at bruge sådan et værktøj til at give information om kirkegårdens kulturelle og historiske værdier.